

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Збірник наукових праць

Збірник засновано у 2015 році

Випуск 2, 2017

Київ • 2017

УДК 342.951

ДЖАФАРОВА М.В.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ФОРМУВАННІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена визначенню сутності та особливостей судових рішень як джерел адміністративного процесуального права України. Узагальнено теоретико-правові підходи щодо розуміння джерел адміністративного процесуального права та їх сутнісних ознак. Надано характеристику сучасній системі джерел адміністративного процесуального права, окреслено особливості використання судового прецеденту як джерела адміністративного процесуального права України.

Ключові слова: *судове рішення, судовий прецедент, Конституційний Суд, Верховний Суд, Європейський суд, адміністративні правовідносини, адміністративне процесуальне право.*

Статья посвящена определению сущности и особенностей судебных решений как источников административного процессуального права. Обобщены теоретико-правовые подходы относительно понимания источников административного процессуального права, а также их ключевых признаков. Охарактеризована нынешняя система источников административного процессуального права, очерчены особенности использования судебного прецедента как источника административного процессуального права.

Ключевые слова: *судебное решение, судебный прецедент, Конституционный Суд, Верховный Суд, Европейский суд, административные правоотношения, административное процессуальное право.*

The article is focused on determining the nature and characteristics of court acts as sources of administrative procedural law of Ukraine. Theoretical and legal approaches to understanding the sources of administrative procedural law and their essential features have been generalized. The current system of sources of administrative procedural law has been characterized; and its characteristics have been defined. The features of using the judicial precedent as a source of administrative procedural law of Ukraine have been defined.

Key words: *judgments, judicial precedent, Constitutional Court, Supreme Court, European Court, administrative legal relations, administrative procedural law.*

Вступ. Сучасний стан розвитку України відмічається втіленням у життя запланованих Урядом заходів майже в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Особливо помітними є заходи, спрямовані на проведення адміністративної, адміністративно-територіальної та судової реформи.

Варто окремо відзначити, що за останні роки трансформація судової системи стала однією з актуальних напрямків діяльності української держави, а події, що відбулися в 2013–2014 роках в Україні і були визнані як Революція гідності, значно окреслили існуючі проблеми під час реалізації судової реформи і уповільнили заплановані заходи в цій сфері. За таких умов регулятивна роль права можлива лише за умови існування чіткої системи джерел права.

Невипадково сукупність актів різних органів і суб'єктів державної влади, а саме системно організований «нормативний масив» постійно перебуває в полі зору науковців і законодавців. Процес у цьому напрямі тісно пов'язаний з удосконаленням вітчизняної системи джерел права у зв'язку з необхідністю правової регламентації якісно нових видів правовідносин. Певний інтерес у цьому аспекті викликають питання, пов'язані з визначенням системи джерел адміністративного процесуального права, нормами якої регламентується широке коло правовідносин у взаємозв'язку з іншими галузями права, що суттєво позначається на обсязі та різноманітності його джерел.

© ДЖАФАРОВА М.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права і процесу факультету № 3 (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Усе це зумовлює перегляд традиційних уявлень правової науки сучасного періоду про право і його джерела, в тому числі джерел такої галузі, як адміністративно-процесуальне право.

Постановка завдання. Не дивлячись на значну кількість наукових праць, присвячених безпосередньо загальнотеоретичним аспектам національної системи джерел адміністративного процесуального права, її сучасному стану та перспективам розвитку (наукові праці Е.Ф. Демського, В.О. Заросила, В.І. Камінської, В.А. Керимова, М.І. Козюбри, І.Б. Коліушка, В.К. Колпакова, М.В. Корнієнка, В.О. Котюка, Р.О. Куйбіди, Б.В. Малишева, О.А. Музики-Стефанчук, О.М. Музичука, Н.М. Оніщенко, О.М. Пасенюка, А.М. Подоляки, О.І. Романюка, О.І. Сироїд, В.П. Тимошука, Д.Ю. Хорошковської), питання дослідження судових рішень Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Європейського Суду з прав людини як джерел адміністративного процесуального права залишаються маловивченими і недостатньо вирішеними. Саме тому метою цієї статті є з'ясування місця та ролі судових рішень у системі джерел адміністративного процесуального права.

Результати дослідження. На початку дослідження вважаємо за доцільне звернутися до довідкової, навчальної та спеціальної літератури, а також законодавчої бази з метою визначення, по-перше, поняття «судового рішення» і, по-друге, сучасного розуміння джерел адміністративного процесуального права.

На сторінках юридичної літератури відзначається, що судові рішення являє собою правозастосовчий акт, постановлений іменем України, оформлений у вигляді процесуального документа, яким владно підтверджується наявність чи відсутність спірного правовідношення, внаслідок якого воно перетворюється в безспірне на основі встановлених у судовому засіданні фактичних обставин справи [1, с. 194].

Схожої думки дотримується М.Й. Штефан, вказуючи про те, що судові рішення – це акти правосуддя в справі, які ґрунтуються на встановлених у судовому засіданні фактах і застосуванні норм матеріального і процесуального права [2, с. 402].

Як один із видів судового акту, яке становляють суди України за розглядом справ по суті в конституційному, цивільному, господарчому, адміністративному та кримінальному судочинстві, розглядає судові рішення вчений-процесуаліст В.І. Шишкін [3, с. 781].

Виступаючи правозастосовними актами, судові рішення характеризуються певними особливостями, а саме: 1) мають індивідуальний характер і конкретних адресатів; 2) постановляються та ухвалюються виключно органами судової влади; 3) є юридичними фактами, що тягнуть виникнення, зміну чи припинення правовідносин [4, с. 246].

У цьому руслі сучасні праці вчених-процесуалістів доводять, що використання терміну «судове рішення» є узагальнюючим для актів суду і характерним для всіх видів судочинства через прагнення законодавця уніфікувати термінологію, яка застосовується стосовно рішень судової влади.

Пунктом 2 Постанови Вищого адміністративного суду «Про судові рішення в адміністративній справі» від 20.05.2013 р. № 7 зазначається, що залежно від кола питань, вирішених через ухвалений акт, судові рішення поділяються на: постанови – письмові рішення суду в адміністративній справі, в яких вирішуються вимоги адміністративного позову; ухвали – письмові або усні рішення суду в адміністративній справі, якими вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання [5].

Кодексом адміністративного судочинства України передбачено такі види судових рішень, як: 1) судові рішення, яким суд вирішує спір по суті, викладається у формі постанови; 2) судові рішення, яким суд зупиняє чи закриває провадження в справі, залишає позовну заяву без розгляду або приймає рішення щодо інших процесуальних дій, клопотань, викладається у формі ухвали. При цьому всі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах (ст. 160) [6].

Е.Ф. Демський підкреслює, що правова природа судових рішень відображається крізь призму ознак, які їм притаманні, а саме: 1) це імперативні акти, в яких виражено державну волю щодо конкретного правовідношення і дія яких поширюються виключно на учасників адміністративного спору; 2) це процесуальні документи, в яких відображається інформація про процедуру захисту прав, свобод та інтересів учасників спірних правовідносин; 3) це юридичні факти, з якими пов'язуються виникнення, зміна або припинення правовідносин; 4) це акти застосування, які опосередковують засоби реалізації норм матеріального права під час вирішення спірних правовідносин у публічній сфері; 5) судові рішення тягнуть за собою настання преюдиційних наслідків, відповідно до яких обставини, встановлені судовим рішенням, що набрало законної сили, в адміністративній, цивільній або господарській справі, не доводяться під час розгляду

інших справ, в яких беруть участь ті ж особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, тощо [7, с. 327–328].

Варто зупинитись також на визначенні поняття «джерела адміністративного процесуального права». Наприклад, Е.Ф. Демський під такою юридичною категорією розуміє конкретні форми зовнішнього вираження загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених державою, через які ці правила справляють свій владно-регулюючий вплив на суспільні відносини. При цьому вчений до системи джерел адміністративного процесуального права зараховує поряд із Конституцією України, міжнародними договорами (угодами), кодифікованими актами, законами України, іншими підзаконними актами і постанови Пленуму Верховного Суду України, які містять роз'яснення з питань застосування норм адміністративного матеріального та процесуального права, а також рішення Конституційного Суду України щодо тлумачення норм Конституції України, визнання конституційними чи неконституційними норм законодавчих актів та порядку застосування норм інших законів України [7, с. 58–63].

Отже, система джерел адміністративного процесуального права являє собою цілісну, ієрархічно організовану систему нормативних актів, що регулюють адміністративно-процесуальні відносини.

З іншого боку, Е.Ф. Демський підкреслює, що судовою практикою конкретизуються умови та порядок застосування тих або інших норм адміністративного процесуального законодавства України, тобто створюються певні правоположення, які за своєю суттю є джерелами адміністративного процесуального права. Перш за все, такі правоположення формулюються в постановах Пленуму Верховного Суду України і рішеннях Конституційного Суду України.

Беззаперечно, центральне місце в адміністративно-процесуальному праві посідає Конституція України, яка виступає основою правотворчої та правозастосовної діяльності. Саме тому не викликає сумніву, що адміністративне процесуальне право України повинно реалізовувати вимоги, що ставляться Основним Законом України.

Окремо варто відзначити, що в ст. 152-2 Конституції України закріплено, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

На важливість та практичну значимість висновків і рішень Конституційного Суду України вказує А.М. Івановська, яка підкреслює, що останні займають окреме місце в системі правових актів і представляють собою правові акти, прийняті судом у межах своєї компетенції і у встановленому законом процесуальному порядку, що містять висновки Конституційного Суду, постановлені ним у результаті конституційного судочинства, відносно конституційності і офіційного тлумачення Конституції і законів України, а також мають державно-владний характер і обов'язкову силу на всій території України, оскарженню не підлягають [8, с. 43].

Розглядаючи рішення Конституційного Суду України, М.В. Тесленко звертає увагу на їх нормативність і доводить, що вони входять до системи джерел права, спираючись на такі, притаманні рішенням, ознаки: 1) встановлюються єдиним органом конституційної юстиції; 2) містять офіційне тлумачення, орієнтоване на врегулювання суспільних відносин; 3) поширюються на всіх учасників правовідносин чи їх частину; 4) розраховані на багаторазове застосування; 5) мають вищу юридичну силу; 6) офіційне тлумачення дається винятково на пленарних засіданнях; 7) мають визначену форму; 8) підлягають опублікуванню, тощо [9, с. 6].

Вчені-процесуалісти звертають увагу на те, що рішення суду про скасування нормативного акта спричинюють виникнення нових прав і обов'язків учасників правовідносин. І хоча суд прямо не видає правових норм, однак таке рішення є нормотворчим [10, с. 7].

Виходячи із вищевказаних позицій, можна констатувати, що властивостями судового прецеденту наділені мотиви нормативного характеру, що містяться в мотивувальній і (або) резолютивній частинах рішення Конституційного Суду як результат тлумачення Конституційним Судом норм Конституції та адміністративно-процесуального законодавства з метою виявлення ним конституційного змісту положень законів, що знімає конституційно-правову невизначеність в адміністративно-процесуальній діяльності. Отже, рішення Конституційного Суду України слід вважати джерелами прийняття судами України рішень у сфері адміністративного судочинства.

Рішення Конституційного Суду України про визнання неконституційним того або іншого нормативного акта або його офіційне тлумачення сприяє виникненню нових прав й обов'язків для учасників суспільних відносин, як правило, стає підґрунтям для нової процедури в адміністративному судочинстві, що вимагає законодавчого розвитку і конкретизації. Перевіряючи конституційність адміністративно-процесуальної норми, яка підлягає застосуванню адміністра-

тивним судом, Конституційний Суд зобов'язаний виявити його конституційний зміст. Отже, рішення Конституційного Суду України є, по суті, правотворчим, оскільки виступає результатом тлумачення не тільки Конституції, але і галузевого законодавства.

Неможливо не відмітити і факт того, що ст. 9 Конституції України визначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Визнання судових рішень міжнародних судів джерелами адміністративного процесуального права України також підтверджує Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV [11].

Кодексом адміністративного судочинства України визначено, що суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини [6]. У свою чергу, в п. 9 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про судові рішення в адміністративній справі» № 7 від 20.05.2013 р. зазначається, що в мотивувальній частині рішення можуть також використовуватися посилання на рішення Європейського суду з прав людини [5]. Таким чином, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Верховна Рада України визнала рішення Європейського суду і його практику джерелом права. Під час застосування рішень Європейського суду немає значення, відносно якої країни воно винесено, доктрина судового прецеденту передбачає створення загальнообов'язкових норм для усіх країн, які ратифікували Конвенцію.

У цьому аспекті О.М. Дроздов доводить, що властивості судового прецеденту мають правові позиції, що містяться в рішеннях Європейського Суду з прав людини, якими інтерпретуються та конкретизуються ті або інші положення Конвенції. Тим самим, зазначені правові позиції рішень Європейського Суду з прав людини є джерелами прийняття судами України відповідних рішень [12, с. 9]. З наведеного випливає, що акти міжнародних судів є джерелами права, крім того, не лише з питань тлумачення норм міжнародних договорів, але і як такі, що використовуються під час тлумачення норм вітчизняного права, що засвідчує їх правотворче та правозастосовне значення.

Безсумнівно, теоретичне і практичне значення у формуванні адміністративного процесуального законодавства мають також роз'яснення Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, які закріплюються у формі постанов Пленуму Верховного Суду України. У судовій практиці широко використовуються посилання на постанови Верховного Суду України, виходячи з їх ґрунтовності та значимості, а також усвідомлюючи вагомий статус та авторитет даного органу судової влади. На цьому ж наголошує і В.В. Сердюк, вказуючи, що в судовій практиці реально склалася ситуація, коли суди орієнтуються на розуміння Верховним Судом чинного законодавства в силу їхньої переконливості, аргументованості, але не обов'язковості, хоча саме Верховний Суд України надає правовим нормам єдине конкретне «звучання» в масштабах всієї національної судової системи і слідування таким принциповим рішенням Верховного Суду України іншими судами забезпечило б конституційний припис однакового розуміння і застосування закону [13, с. 317–319]. Таким чином, рішення Верховного Суду України є рекомендаційними для інших судів загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права і орієнтовані на застосування необмеженим колом суб'єктів правовідносин, мають достатньо високу практичну значимість у формуванні адміністративного процесуального законодавства в контексті усунення законодавчих колізій й заповнення прогалин у чинному законодавстві.

Висновки. Підводячи підсумок даному аналізу, можна констатувати, що джерелами адміністративного процесуального права України виступають форми закріплення норм, що регулюють адміністративно-процесуальні відносини, які виражені в Конституції, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, законах, рішеннях Конституційного Суду України, Європейського Суду з прав людини, постановях Пленуму Верховного Суду України та відомчих нормативних актах.

Список використаних джерел:

1. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : підручник / М.Й. Штефан. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
3. Цивільне процесуальне право України : підручник / за заг. ред. В.В. Комарова. – Харків : Основа, 1992. – 416 с.

4. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про судові рішення в адміністративній справі» №7 від 20.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-13>.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.
6. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. / Е.Ф. Демський. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.
7. Івановська А.М. Юридична природа актів Конституційного Суду України / А.М. Івановська // Університетські наукові записки – 2005 – № 4 – С. 42–50.
8. Тесленко М.В. Правова природа актів Конституційного Суду України / М.В. Тесленко // Право України. – 2000. – № 2. – С. 6–9.
9. Лившиц Р.З. Судебная практика как источник права / Р.З. Лившиц // Судебная практика как источник права. – М. : Изд-во РАН Института государства и права, 1997. – С. 3–15.
10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. №3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 30. – Ст. 260.
11. Дроздов О.М. Джерела кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / О.М. Дроздов. – Харків : Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 2004 – 25 с.
12. Сердюк В.В. Правовий статус Верховного Суду України в системі судової влади : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура / В.В. Сердюк. – К. : Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 2009. – 402 с.